
Alles kan een kaart zijn: de plattegronden van K. Michel.

Over *Waterstudies* (1999) van K. Michel

Yra van Dijk

Wat onder het woordoppervlak
schuilt, schuilt daar haast
tevergeefs

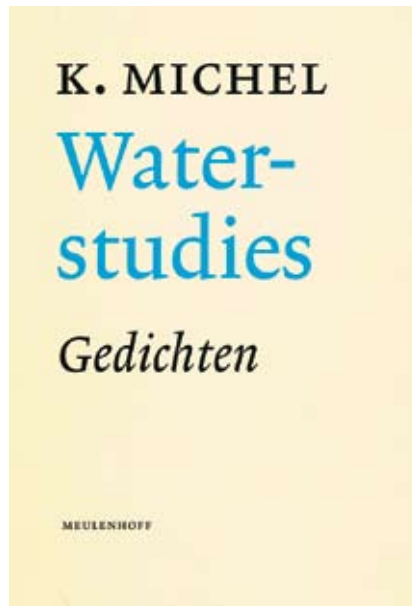
Hans Faverey

Nomaden reizen niet door de woestijn langs een ogenschijnlijk logische lijn; met hun kuddes volgen ze geen weg van A naar B, maar van bron naar bron, van gras naar gras en van markt naar markt, volgens een route die bepaald is door eeuwenoude kennis en koeienhonger. Daar dwars doorheen snijdt de logica van de vrachtwagens die gecondenseerde melk door het hele land vervoeren vanuit containers in de haven. Esther Polak bracht de logische, maar tegelijk vervreemdende en o zo verschillende mobiliteit van deze twee groepen in Nigeria in kaart door zowel de vrachtwagenchauffeurs als de koeien uit te rusten met een gps-systeem. Een robot op een karretje tekent de beweging later na in het

The Fieldwork

Esther Polak, *The Fieldwork*. (www.nomadicmilk.net)

zand met een lijn van zand. Als de robot (dus de kudde of de vrachtwagen) even stilhoudt, verschijnt er een bergje: een plattegrond die zowel tijd als ruimte uitdrukt, en die naderhand aan alle partijen getoond en met hen besproken wordt.

Zo brengt Polak een deel van de werkelijkheid in kaart, of liever gezegd: brengt de werkelijkheid zichzelf in kaart. Dat brengt reductie met zich mee; er wordt geabstraheerd van een heleboel ervaringen, gevoelens, beelden. Tegelijk geeft dat de kijker ruimte om de verbeelding aan het werk te zetten: wat zou er gebeurd zijn bij die stopplaats, hoe zag het er daar uit, moest er gedronken worden of werd er gekalverd?

In veel opzichten lijkt poëzie schrijven op dit proces van kaartmaken. Je neemt de grillige, ingewikkelde werkelijkheid en vertaalt die naar een symbolisch systeem op een oppervlakte, waarin je probeert tijd én ruimte te vangen. Net zoals in het zandspoor van Polak is er sprake van reductie, maar ook van de speling die de verbeelding daardoor krijgt.

Een gedicht is, om met K. Michel te spreken, ‘het topje van de ijsberg’: ‘negen tiende zit onder water’ (Peeters 2004). Tegelijk is het niet de bedoeling om uit te gaan zitten vogelen wat het woord, het topje van de ijsberg dat op de pagina terecht is gekomen, ‘eigenlijk’ betekent. Michel verzet zich in alle toonaarden tegen de vraag naar het ‘wezen’ van het gedicht: ‘allemaal wattologie’.

Voor wie uit de reeks ‘Indringend lezen volgens dr. Drop’ nog niet had begrepen dat Michel weinig opheeft met het uitleggen van gedichten, staat het in het gedicht ‘Wortel en staart’ nog eens: ‘ze spelen vals die watvragen’. ‘Het zijn vragen die rusteloos over de aarde zwerven / wrokkige verslaafden aan hun eigen gemis’. Dat is misschien ook waarom je van Michel nauwelijks beschouwingen over poëzie tegenkomt, over zijn eigen werk noch over dat van anderen. En in interviews spreekt hij het liefst over het *hoe* – hoe technischer hoe beter. Een uitzondering is een verhandeling over het werk van Hans Faverey uit 1991. Niet toevallig gaat het daarin voor een belangrijk deel om het *oppervlak* van het gedicht. De niet lang daarvoor gedebuteerde dichter verzet zich tegen de misvatting dat de inhoud de diepte is en de vorm het oppervlak. Die twee zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, betoogt Michel met een verwijzing naar de semiotiek. Het oppervlak is ‘de drager’ van zowel vorm als inhoud (Michel 1991, 312).

Als wij ons hier gaan buigen over *Waterstudies* (1999) zit er dus niets anders op dan te kijken wat er gebeurt aan het oppervlak. Niet de woorden beschouwen als cryptische, versleutelde verwijzingen naar een dieperliggende betekenis. Maar wel: het gedicht lezen als een landkaart. Hoe leest men een landkaart? Men brengt reliëf aan, ten eerste: waar liggen de bergen en dalen? En men verbindt losliggende punten met elkaar via een route, via een opdracht.

Een van die routes die wij zouden kunnen kiezen in *Waterstudies*, is langs de punten die iets met *zien* te maken hebben. Niet alleen is kijken een terugkerend motief, ook het geziene vervolgens representeren is belangrijk. In het woord ‘studies’ uit de titel liggen die beide zaken al besloten: ‘een tekening of schilderij, door iemand gemaakt om zich te oefenen in het weergeven van een onderwerp’, geeft Van Dale voor ‘studie’. Uit de reeks ‘Op bezoek in het atelier’ voor de schilder Jan Andriessse blijkt hoe problematisch het weergeven is. Omdat alle kleuren op het palet samen ‘morsig zwart’ worden, bijvoorbeeld. Het is ‘nooit goed’, verzucht deze schilder dan ook als een moderne Bavink. Ook het gedicht voor Willem den Ouden, de schilder van wie men ook kan zeggen dat hij ‘waterstudies’ maakt, gaat over die vraag. Tegenover allerlei observaties over lucht en kleur van wijze mensen, staat de zwijgende schilder die ‘ziet hoe de zon door de wolken breekt op het licht als een zeilsteen even ketst op de vleugels van een meeuw’.

Goed kijken is te weinig; moet je laten opzuigen door het geziene of ‘een beweging voorover maken’, zo staat in ‘Glas is een trage vloeistof’. Het gedicht vervolgt met een opsomming van de dingen die

Schilderij van Willem den Ouden uit 2006.

wijoorgaans niet zien: bijvoorbeeld hoe een waterdruppel precies valt. Of dat de lucht ‘vol ingekleurde kleuren’ is.

Dit zijn stuk voor stuk geen zaken die *betekenis* krijgen of ergens symbool voor staan, anders dan voor de aansporing om goed te kijken. In die zin is het werk van K. Michel verwant aan dat van Schippers, in ieder geval het adagium: ‘Als je goed om je heen kijkt, zie je dat alles gekleurd is’. Dat mag zo langzamerhand een wat uitgemolken zinnetje zijn geworden, het geeft aardig weer op wat voor verwonderde en niet-toe-eigenende manier Michel kijkt en aanspoort te kijken. In het volle besef dat zien vooral neerkomt op een heleboel *niet* zien, zoals in Favereys regels: ‘Zodra ik mijn ogen opensla / is het onzichtbare mij ontglipt’.

Over *niet zien* gaat het in het beroemdste gedicht uit *Waterstudies*: ‘Het magerebrugwonder’. Er is hier een ‘ik’ die tussen de wachtende mensen op de brug staat, en die ziet hoe de aak gevuld is met ‘water dat in springerige golfjes / uit het donkere ruim over de boorden stroomt’. Hierbij moet ik erop wijzen dat de punt buiten de aanhalingstekens staat: achter de versregel zelf staat geen punt. Er volgt wel een witregel

op ‘stroomt’. Zo stroomt het water over de rand van de strofe, zoals het ook over de boorden van de aak stroomt; het water ontsnapt in zekere zin aan de oppervlakte van het gedicht. Wat de wachtenden én de ik *niet* zien, in hun moeie gepieker tijdens het wachten, is ‘dat uit de aak / al het water van de Amstel opwelt / Incognito drijft de bron van de rivier voorbij’. Het is wel zo, maar ‘we’ zien het niet. Het gedicht is er echter om het toch aan de oppervlakte te laten komen.

Ook aan het einde van dit gedicht volgt er geen punt, in de rest van de bundel evenmin. Behalve in één reeks: ‘Indringend lezen volgens dr. Drop’. De gedichten in deze readymade over dichttimmerend interpreteren – de ‘wattologie’– eindigen wel met een punt. Een adequate illustratie van de schijnbare afgerondheid van de schoolse wijze van interpreteren waar het hier over gaat.

Dat elders in deze bundel de punten ontbreken, is een van de momenten waarop het materiaal van het gedicht, de ‘oppervlakte’, tegelijk de diepte is: het is daar immers dat alles wat er onder het woordoppervlakte verborgen zit. Het meest duidelijk is dat te zien aan het einde van het gedicht ‘Geval driehonderdacht’:

scheuren in het wegdek die een glimp tonen
van iets dat krachtig naar adem snakt

Ook hier uiteraard geen punt, waardoor het wit aan het einde van het gedicht ook de scheur in het wegdek is, en het gedicht het wegdek. Hier zijn het boomwortels die door het wegdek boren, elders zijn het zwammen die met elkaar verbonden zijn net onder de grond, en die je alleen kan zien door de paddestoel die slechts een wijzer is naar wat er onzichtbaar onder de grond verstopt is:

daar waar schaduw is, woekeren
in vochtige bossen kilometerslange
zwamdraden die lukraak de kop
opsteken in de vorm van een paddestoel

Verbaasd verdwaald,
opwaarts gedropte parachutisten

Op die manier wordt het gedicht een landkaart. Immers, ‘afhankelijk van de legenda / kan kortom alles een kaart zijn’. Of het gedicht nu beschrijft hoe Gerrit de Veer en zijn mannen in 1597 overwinterden op

Nova Zembla, of hoe Polynesiërs voeren op de Stille Oceaan, het gaat om koers zetten, koers houden, en de koers noteren. Want die koers is alles wat we zien, zoals bij de troep overboord geslagen plastic eindjes. De wetenschappers die deze ‘ijselijke tocht’ in kaart brengen, kunnen zo modellen voor het zeegedrag verfijnen: ook een vorm van ‘waterstudies’ trouwens.

Dichten is een kaart maken van alles wat je ziet, en meteen ook een wegwijzer naar alles wat je niet ziet. In *Tingeling & Totus* (Michel 1992) stond al iets vergelijkbaars over het werk van Bracque: ‘In die handen verandert ieder voorwerp, ieder oppervlak in een kaart, een diagram van mogelijke dingen die als een schat gezocht moet worden’.

Zo ook het gedicht. Zeestromingen, zwammendraden en metrostelsels, bronnen van rivieren kunnen onder het oppervlak verscholen gaan: ieder gedicht een landkaart.

Literatuur

MICHEL 1991

K. Michel, ‘Stapwaarts door de appels, breekwaarts door het ei’, W. Kusters (red.), *In een bezield verband. Nederlandstalige dichters op zoek naar zjn*. Baarn, 1991, 311-318.

MICHEL 1992

K. Michel, *Tingeling & Totus*. Amsterdam, 1992.

K. MICHEL 1999

K. Michel, *Waterstudies*. Amsterdam, 1999.

PEETERS 2004

H. Peeters, ‘Taal is een lekker materiaal’, in: *Awater*, 3 (3) 2004, 5-7.